

Оценка на условията и факторите за изграждане на регионален клъстер по фъстъците

Доц. д-р НЕЛИ БЕНЧЕВА*
Проф. д-р СТАНКО ГЕОРГИЕВ
Аграрен Университет - Пловдив
*E-mail: bencheva@gmail.com

Резюме: Главните цели на изследването в тази статия са: да се анализира състоянието на фъстъкопроизводството и възможностите за превръщането му в конкурентоспособен сектор; да се оценят условията, предпоставките и факторите за изграждане на регионален агроклъстер по фъстъците и се предложи проектен модел за условията на Южен централен район (ЮЦР).

При проучването бяха използвани различни методи за набиране и обработване на информацията - за площи, производство, средни добиви и пазарни цени - от статистическите данни на ФАО, Агростатистиката при МЗХ и областните земеделски служби. Информацията за извършените разходи за ресурсите - семена, торове, препарати, вода за напояване, ръчен и механизирен труд, горива, както приходите и печалбата от единица площ на килограм продукция, са изчислени от данните, набрани по метода на анкетните карти от 235 стопанства, произвеждащи фъстъци.

Установено е, че до 2000 г. България е водеща страна в производството на фъстъци в Европа. През последните 10 години площите и производството на фъстъци са силно намалени - до критични размери, което създаде криза в това производство. Главните причини за това са: големият и неконтролируем внос на фъстъци от Китай и страните на Африка и Америка на значително по-ниски цени от тези на местните фъстъци; силно ограничените финансови възможности на фермерите за закупуване на производствени ресурси - семена, торове и др. Освен това, нерентабилно се използва земеделската техника поради маломерните площи с размери от 5-10 да, което затруднява изграж-

дането на подходящи сеитбообръщения и извършване на капиталовложения за подобряване на почвеното плодородие и повишаване на добивите. И не на последно място - големият брой прекупвачи и дребни търговци, които изкупуват фъстъците на цени по-ниски от себестойността на продукцията. Основният извод - за да се превърне фъстъкопроизводството в конкурентоспособен отрасъл, трябва да се премине към нова по-съвършена форма на управление и организация, каквато е клъстерът.

Доказано е, че главните предпоставки за изграждане на фъстъчен клъстер са налице, а именно: наличие на производители и преработватели на фъстъци; наличие на конкурентни предимства на фъстъкопроизводството; географска концентрация и специализация; научноизследователски потенциал; добра транспортна инфраструктура на ЮЦР и улеснен достъп между участниците в клъстера. От друга страна, благоприятно влияние оказват главните групи фактори: производствени и технологични, маркетингови, инвестиционни, иновационни, инфраструктурни, нормативно-правни и стратегически, които позволяват организиране на съвременно производство на фъстъци; провеждане на единна ценова и маркетингова политика; внедряване на нови технологии в производството и реализацията на готовата продукция на пазара. Всеки един от тези фактори съдейства за крайната цел - изграждане на клъстер и добро взаимодействие между участниците за развитие на конкурентоспособно производство на фъстъци и продукти от тях.

Предложен е проектен модел за изграждане на регионален фъстъчен клъстер в ЮЦР с цел повишаване на конкурентоспособността и снижаването на риска на производството, както и ограничаване на неговата зависимост от природно-климатичните условия, несигурността на пазара на фъстъци, диктата на търговците и преработвателните фирми. Проектната структура на клъстерния модел е изградена в четири нива и позволява участие на всички заинтересовани от бранша, занимаващи се с производството, преработката и търговията на фъстъци.

Ключови думи: регионален клъстер по фъстъците, SWOT анализ, условия, фактори, предпоставки, конкурентоспособност

Увод

До 2000 г. България беше водеща страна по площи, производство и износ на фъстъци в Европа. През последните 10 години страната ни внася фъстъци, но с по-лоши качества в сравнение с тези на българските сортове.

При сегашната икономическа ситуация на фъстъчения сектор, основана на пазарния принцип, проучванията показват, че съществуват големи противоречия между интересите на производителите, преработвателите и търговците на фъстъци. Това е една от основните причини, поради която фъстъкопроизводството изпадна в криза и, ако това не се промени, то скоро няма да се възстанови. Тези противоречия могат да се избегнат, ако всички участници в бранша се обединят на основата на обща платформа на интереси. Един от подходите за реализиране на общите интереси е изграждането на клъстер като съвременен организационно-управленски модел за регионално развитие на фъстъчения сектор. Със създаването на клъстера се цели повишаване на конкурентоспособността, увеличаване на добавената стойност по веригата – доставчик - производител – преработвател - търговец, ефективно използване на ресурсите - климатични, почвени, социално-икономически, научен потенциал на Южен централен район (ЮЦР), където е съсредоточена културата (Георгиев, Бенчева, 2011).

Регионалният клъстер като форма на интегриране и свързване на всички участници в продоволствената верига, макар и по-трудно, си пробива път на развитие и в агробизнеса. Изграждането на интегрирани структури от клъстерен тип в аграрния сектор изисква познаването на редица принципни подходи и направления на аграрно-промишлената интеграция и коопериране (Бенчева, 2009; Бенчева 2011). Изграждането на регионални агроклъстери, с цел повишаване на ефективността и конкурентоспособността на аграрния сектор, е в съответствие с основните стратегически приоритети след присъединяването на България към ЕС (Национална стратегия за регионално развитие 2005-2015; Национална стратегическа референтна рамка 2007-2013). За изграждането на регионални агроклъстери особено важна роля има оперативната програма на ЕС „Развитие на конкурентоспособността на

българската икономика 2007–2013”. Общият размер на финансовите средства по тази програма е 1,2 млрд. евро.

Формирането на страната като един от най-големите производители на фъстъци и продукти от тях, в рамките на ЕС, изисква интегриране на усилията на всички субекти, свързани с този сектор. Необходимостта от изграждането на фъстъчения клъстер се определя и от важната роля, която фъстъкопроизводството заема в стратегическата програма за развитие на аграрната икономика в Южния централен район, с център община Садово (Регионален план за развитие на ЮЦР - 2007-2013 г.).

Главните цели на настоящата статия са:

- Да се анализира състоянието на фъстъкопроизводството и потенциалните възможности за превръщането му в конкурентоспособен сектор.

- Да се оценят условията, предпоставките и факторите за изграждане на регионален клъстер по фъстъците в ЮЦР.

- Да се предложи проектен модел за изграждане на регионален клъстер по фъстъците.

При изследването бяха използвани различни методи за набиране и обработване на информацията - статистически данни на ФАО, Агростатистиката при МЗХ и областните служби за площи, производство, средни добиви и пазарни цени. Информацията за извършените разходи по видове ресурси - торове, семена, препарати, вода за напояване, ръчен и механизирен труд, както приходите и печалбата от единица площ на килограм продукция са изчислени от данните, набрани по метода на анкетните карти от 235 стопанства, произвеждащи фъстъци. Анализът на условията и бизнес средата, разкриването и оценката на основните фактори за изграждане на фъстъчения клъстер са извършени чрез техниките на swot-анализа и „модела на конкурентоспособността” на М. Портър.

Анализ на състоянието на производството на фъстъци

България е северна граница на възможното отглеждане на ранозрели сортове фъстъци от тип Валенция. Преди началото на преходния период площите с фъстъци в страната са около 100-120

хил. da, което се равнява на 65% от площите в Европа (Бенчева, Георгиев, 1997). През този период страната е основен производител на фъстъци в Европа. По икономическо значение културата се нарежда на второ място след слънчогледа в групата на маслодайните култури.

Въпреки трудностите на преходния период, до 2000 г. разширяването на площите на културата се очертава като трайна тенденция. През периода 1990-1999 г. те нарастват непрекъснато, като достигат 150 хил. da, т.е. 80% от европейските площи, заети с фъстъци. Главната причина за увеличаването на площите с фъстъци е масовото приложение на новосъздадените високодобивни сортове, което засили материалната заинтересованост от отглеждането на културата. Късият вегетационен период (около 130-135 дни) на сортовете ги прави търсени от производителите, тъй като по-рано освобождават площи за други производства (Бенчева, Георгиев, 1997; Георгиев, 1992; Георгиев, Бенчева, 2007).

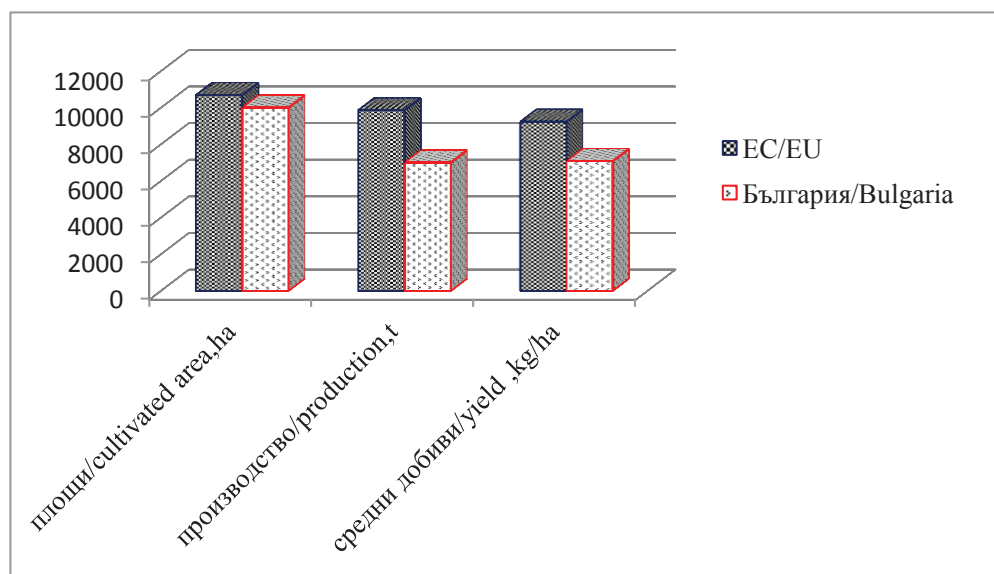
И след 2000 г. България остава основен производител на фъстъци в Европа (фиг. 1).

Данните показват, че за периода 2000-2009 г. страната ни заема 95% от площите с фъстъци в Европа и осигурява 77% от производството. Страните, производителки на фъстъци, в ЕС са Кипър, Гърция, Италия, Португалия и Испания. От тях над 1 000 тона годишно производство има само Гърция.

Въпреки че България остава основен производител на фъстъци, средните добиви са с около 24% по-ниски от тези на ЕС. След 1991 г., с масовото ликвидиране на колективните земеделски стопанства, отглеждането на фъстъци се концентрира предимно във фамилените стопанства. Поради редица организационно-икономически причини производството им постепенно започна да губи характера на високодоходен аграрен бизнес (табл. 1).

Най-голям спад на площите, засети с фъстъци, се наблюдава през 2007 и 2008 г. - съответно 3 911 и 3 325 da. Производството достига едва 756 и 692 t за тези години. Такова силно редуциране на площите с фъстъци не е регистрирано в аграрната статистика в над 114-годишната им история. Средните добиви през периода 2000-2009 г. се колебаят в границите от 82,5 kg/da (2000 г.) до 227,4 kg/da (2008 г.). Причината за повишаването на средните добиви през последните години е в резултат на внедряването на новия високодобивен сорт *Кремена*.

Наред със силно ограничените финансови възможности на производителите за закупуване на сертифицирани семена, торове и препарати за растителна защита, както и за заплащане на таксите за напояване, се появиха и нови ограничения. Една от основните причини за рязкото намаляване на площите и производството на фъстъци през последните години е вносът на

Фиг. 1. Сравнителен анализ на производството на фъстъци в ЕС и България, 2000-2009 г.

Fig. 1. Comparative analysis of peanut production in the EU and Bulgaria, 2000-2009

Източник: FAOSTAT/Source: FAOSTAT Data

Таблица 1. Площи, средни добиви и производство на фъстъци
Table 1. Cultivated area, Yields and Production of peanuts

Години Years	Площи Cultivated area, da	Среден добив Yields, kg/da	Производство Production, t
2000	97 486	82	8 047
2001	92 450	87	8 035
2002	14 880	141	2 098
2003	10 527	158	1 636
2004	9 420	141	1 322
2005	12 169	130	1 427
2006	10 329	106	989
2007	3 911	177	692
2008	3 325	227	756
2009	6 094	154	938
Средно /Average	26 059	128	2 646

Източник: МЗХ, „Агростатистика”

Source: Ministry of Agriculture and Food, „Agristatistics”

фъстъци. Въпреки че на световно равнище интересът към производството на фъстъци се засилва, в България, която притежава най-висококачествените сортове фъстъци (от тип *Валенция*) – то намалява.

Един от пътищата за възстановяването на интереса и възраждането на фъстъкопроизводството трябва да се търси в прилагането на съвременни клъстерни форми на интегриране, които да го направят конкурентоспособно и рентабилно. Интересът на производителите към фъстъците се определя и от размера на печалбата, която те получават при отглеждането им, в сравнение с другите култури. Икономическата ефективност на фъстъкопроизводството зависи от равнището на пазарните цени и направените производствени разходи.

Друга основна причина за намаляването на производството е, че площите са разпокъсани на малки парцели от 5–10 da, което не позволява ефективно да се прилага високопроизводителна селскостопанска техника. Това се отнася и за арендаторите, които наемат площи за обработване за срок не по-голям от една до две години. Кратките срокове за използване на площите затрудняват изграждането на подходящи сеитбообръщения, както и влагането на капитали за подобряване на почвите и повишаване на добивите. Малък брой производители притежават специализирана техника - трактори с прикачен инвентар и комбайни. Липсва звено с цялостна система от машини за комплексна механизация, което да предоставя услуги на производителите.

Допускат се груби нарушения в технологията за отглеждане и прибиране на фъстъците. Не се спазват изискванията за предшественика, сроковете и нормите за внасяне на торовете и химичните средства за борба с плевелите, болестите и вредителите. Липсва добре изградена и функционираща система за доставка на ресурси и обслужване на производителите.

Вътрешният пазар на фъстъци е много свит. По традиция те се консумират основно в печено състояние, осолени или озахарени. Затова поголемите количества от произведената местна продукция бързо насищат пазара, което води до понижаване на пазарните цени. На пазара не се предлагат фъстъчени продукти или такива с тяхно участие по оригинална българска технология.

Българските фъстъци като суровина за преработка намаляват или почти липсват. Една от причините е големият и неконтролиран внос на фъстъци, основно от тип *Виргински* и по рядко от *Валенция*, и *Испански*, внасяни главно от страните на *Африка*, *Азия* и *Южна Америка*. Поради ниското им качество, в сравнение с това на нашите сортове, те се внасят на цени, които са от 2 до 4 пъти по-ниски от пазарните и силно конкурират местните фъстъци.

Съществуват голям брой прекупвачи и некоректни търговци, които изкупуват суровината на почти критична за производителя цена. Това е една от причините, поради която фъстъкопроизводството изпадна в криза и, ако това не се промени, то трудно може да се възстанови.

Силно са ограничени финансовите възможности на производителите за закупуване на сертифицирани семена, торове и препарати за растителна защита, както и за заплащане на таксите за напояване.

При сегашната ситуация възстановяването на икономическия интерес и възбуждането на производството на фъстъци трябва да се търси в изграждането на съвременни форми на интегриране, които да го направят конкурентоспособно и рентабилно, каквито са регионалните клъстери (Георгиев, Бенчева, 2007). Това означава - да се свържат в регионален клъстер участниците от бранша върху обща платформа на интереси. Към тях трябва да се присъединят изследователските институти, университетите и финансовите институции в Южния централен район (ЮЦР), свързани с производството и преработката на фъстъци.

Анализ на условията, предпоставките и факторите за изграждане на регионален клъстер по фъстъците

Необходимостта от изграждане на регионален фъстъчен клъстер се определя от следните условия:

1. Наличие на благоприятни почвени и климатични условия за производството на фъстъци в ЮЦР, предимно в Пловдивска област, където те заемат около 72% от площите в страната (Бенчева, Георгиев, 1997; Георгиев, 1992; Георгиев, Бенчева, 2007). Районът притежава сравнителни предимства, които могат да се превърнат в конкурентни преимущества, поради богатия опит и традиции в отглеждането на културата.

2. В резултат на целенасочена селекция, в Института по растителни генетични ресурси – Садово, са създадени високопродуктивни, ранозрели, с комплексна устойчивост на гъбни болести сортове фъстъци, подходящи за механизано прибиране, с добри стопански качества на плодовете и семената, с балансиран химичен състав на мазнините и белтъчините и с добри вкусови качества (Георгиев, Бенчева, 2007). Сортовете са подходящи както за директна консумация, така и за производството на разнообразни продукти от фъстъци или с тяхно участие.

3. ЮЦР има специализирана и добре развита хранително-вкусова промишленост. Производството на разнообразни хранителни продукти формира около ¼ от общия размер на промишлената продукция. Около 25% от преработвателните фирми работят в сферата на производството на хляб, хлебни и сладкарски изделия. Тук са съсредоточени едни от най-големите фирми за кроасани, шоколадови и захарни изделия и ядки. Захарен комбинат „Кристал”, „Балчо Агропродукт” и други разполагат със специализирано технологично оборудване за преработка на фъстъци. Чрез Института за изследване и развитие на храните в Пловдив се осъществява трансфер на уникални български и адаптирани технологии за производство на фъстъчено масло и продукти от/или с участието на фъстъци.

4. Добрата транспортна инфраструктура на ЮЦР и близостта до големи пазари е от решаващо значение както за реализацията, така и за улесняване на връзките и достъпа между участниците в клъстера. На практика се цели свързване на всички икономически субекти в ЮЦР, занимаващи се с производството, преработването и търговията на фъстъци.

Предпоставки за изграждане на регионален фъстъчен клъстер

Най-важните предпоставки са:

- Наличие на стопанства, произвеждащи фъстъци;
- Наличие на конкурентни предимства за производството на фъстъци;
- Географска концентрация и близост на участниците в клъстера.

В подробен план предпоставките са посочени на табл. 2.

Като имаме предвид тези предпоставки и състоянието на фъстъкопроизводството, смятаме, че може да се изгради фъстъчен клъстер с основно ядро - „производство и преработка на фъстъци”. Логично е инициативата за неговото организиране да започне от фирма „Семенарска къща – Садово” ООД (СК – Садово), която е най-голямата фирма за производство на фъстъци в региона. Площите за отглеждане на фъстъци във фирмата през 2010 г. са близо 260 da, с тенденция ежегодно да се разширяват (Георгиев, Бенчева, 2007).

Таблица 2. Предпоставки за изграждане на регионален фъстъчен клъстер

Table 2. Prerequisites for the Development of a Regional Peanut Cluster

Производство на фъстъци/Peanut production	Преработка на фъстъци/Peanut processing
1. Наличие на конкурентоспособни предприятия/Availability of competitive enterprises	
<ul style="list-style-type: none"> • Големи фирми - производители на фъстъци/ Large companies - producers of peanuts. • Земеделски стопанства, отглеждащи фъстъци/ Peanut-growing holdings. • Фамилни стопанства, отглеждащи фъстъци/ Peanut-growing family farms. 	<ul style="list-style-type: none"> • Големи преработвателни фирми, произвеждащи продукти от фъстъци/Large processing companies producing peanut products. • Малки преработвателни фирми за производство на захарни и сладкарски изделия/Small companies for processing of sugar confectionery. • Преработвателни мощности към фирмите, отглеждащи фъстъци/Processing facilities to companies growing peanuts.
2. Наличие на конкурентни предимства на региона The presence of competitive advantages of the region	
<ul style="list-style-type: none"> • Благоприятни природни и климатични условия за отглеждане на фъстъци/Favorable natural and climatic conditions for growing peanuts. • Наличие на специализирани доставчици (семена, торове, препарати, горива и др.)/Availability of specialized suppliers (seeds, fertilizers, chemicals, fuels, etc.). • Наличие на необходимата инфраструктура/The presence of required infrastructure. • Наличие на квалифицирана работна сила (специалисти и работници) с богат опит в отглеждането на фъстъци/Existence of skilled workforce (professionals and workers) with extensive experience in growing peanuts. • Наличие на образователни и научноизследователски институции в направление производство, преработка, икономика и маркетинг на фъстъци/The presence of educational and research institutions in the direction of production, processing, economics and marketing of peanuts. • Асоциации за трансфер на знания, технологии и продукти в агроиндустрията/Association for the transfer of knowledge, technologies and products in the agroindustry. • Създадени за условията на региона сортове фъстъци с уникално качество, устойчиви на заразяване от афлатоксин и сортови технологии за тяхното отглеждане/Varieties of peanuts with a unique quality, resistant to aflatoxin contamination and technology for their cultivation which are created for the region. • Наличие на професионални контакти и богат опит на сътрудничество в областта на фъстъкопроизводството с чужди партньори – САЩ, Италия и др./The presence of professional contacts and extensive experience of cooperation in the peanut production with foreign partners - the U.S.A, Italy etc. • Изградени стабилни връзки и сътрудничество с местните общински органи за взаимна подкрепа, разработване на проекти и др./Built strong relationships and cooperation with local municipal authorities for mutual support, project development and others. 	<ul style="list-style-type: none"> • Регионът е традиционен производител на храни и напитки/The region is a traditional producer of food and beverages. • Регионът изнася около 40% от хранителните продукти на страната/The region exports about 40% of the food of the country. • Наличие на разнообразна суровинна база за производство на продукти от фъстъци и с участието на фъстъци/The presence of diverse raw material base for production of peanut products and with the participation of peanuts. • Изградени добри връзки с доставчиците на суровини/Established good relationships with suppliers. • Развитие на договорни отношения с контрагентите/Development of the contractual relationships with counterparts. • Внедрени европейски стандарти за качество на произвежданите продукти – ISO, HACCP и др./Implemented European quality production standards - ISO, HACCP and others. • Разработени съвременни технологии за производство на висококачествени продукти от фъстъци и с тяхно участие/Developed advanced technology to produce high quality products from peanuts and with their participation. • Добра транспортна инфраструктура/Good transport infrastructure. • Добър опит при експортни сделки/ Good experience in export transactions. • Добро качество на заготовка, опаковка и етикетирание/ Good quality of handling, packaging and labeling. • Значително и неудовлетворено търсене на фъстъчени продукти на вътрешния пазар/Significant unmet demand for peanut products on the domestic market. • Наличие на висококвалифицирани специалисти – технолози по преработка и производство на фъстъчени продукти/The presence of highly skilled professionals - technologists in the processing and production of peanut products. • Възможности за инвестиции в модерно оборудване и технологии/Opportunities for investment in modern equipment and technology. • Инвестиции в обучение на персонала по мениджмънт и маркетинг/Investment in staff training in management and marketing.

3. Географска концентрация и близост/Geographic concentration and proximity
<ul style="list-style-type: none"> • Ключовите участници в кълъстера се намират в географска близост един с друг и имат възможност за активно взаимодействие на единна територия/ Key players in the cluster are located in geographic proximity to one another and have the opportunity for active interaction of a single territory. • Близост на членовете на кълъстера до големи пазари - Пловдив, Хасково, Стара Загора, Асеновград и др./ Proximity of cluster members to major markets - Plovdiv, Haskovo, Stara Zagora, Asenovgrad and others.
4. Наличие на връзки и взаимодействие между участниците в кълъстера Existence of relationships and interaction between participants in the cluster
<ul style="list-style-type: none"> • Изградени професионални контакти между производителите на фъстъци в рамките на асоциацията на фъстъкопроизводителите/ Established professional contacts between producers of peanuts in the framework of peanut producer association. • Организиране на ежегоден обучение и обмяна на опит в рамките на „Ден на фъстъкопроизводителите“/ Organizing of annual training and exchange of experience within the “Day of peanut producers.” • Реализиране на съвместни проекти в областта на производството и преработката на фъстъци/ Implementation of joint projects in the field of production and processing of peanuts.

Фактори, влияещи върху изграждането на фъстъчния кълъстер

I. Анализ на „модела на конкурентоспособността“ на фъстъчния кълъстер

Фъстъчният кълъстер е на ниво предпроектно проучване. Предстои провеждане на кълъстърни инициативи за неговото изграждане. Сътрудничеството между потенциалните участници в кълъстера е в начален стадий. Направеният анализ по „модела на конкурентоспособността“ (Porter, M., 1998) показва, че за неговото изграждане съществуват благоприятни условия и фактори.

Фактори на производство: За да се увеличат площите и производството на фъстъци в страната, и да се увеличи делът им на пазара над 5% (както е сега), е необходимо фермерите и фирмите, произвеждащи фъстъци за семена и консумация, да се обединят с преработвателите и търговците в по-голямо конкурентоспособно образувание - кълъстер, като форма за ефективна организация и управление на производството. Само по такъв начин те могат да защитят интересите си и да се наложат на пазара с по-високи цени, отговарящи на високото качество на продукцията на българските фъстъци.

В рамките на кълъстера могат да се решат следните основни проблеми:

- Изискванията на пазара за доставки на големи количества еднородна висококачествена продукция могат да се постигнат чрез прилагане на висока степен на механизация при произ-

водството на фъстъци. Сега трудните икономически условия задържат процеса за осигуряване и обновяване на необходимите машини и други средства за производство, което произтича предимно от високите им цени. Около 88% от производителите не могат да си позволят закупуването на техника.

- Ограничените възможности за достъп до капитали, високият риск и неблагоприятните условия за кредит, високите банкови изисквания за гаранции и обслужване на заема дават основание на 56% от производителите да определят финансовото положение на стопанството си като нестабилно.

- Незадоволителното финансово състояние и ограничените възможности за инвестиране в производството на фъстъци демотивират производителите да го развият в дългосрочен план.

Стратегия на кълъстера, конкуренция: Направеното проучване показва, че 98% от производството е съсредоточено в частни фамилни стопанства: 1,8–2% – в земеделски кооперации; под 1% – в другите стопански форми (агрофирми и др.).

Стопанствата, произвеждащи фъстъци, са малки по размер. Средната обработваема площ на едно стопанство за проучвания период е 8,1 ha. За производствени цели около 34,9% от стопанствата използват собствена земя, а 65,1% наемат земя. Най-многобройни са стопанствата, които отглеждат до 5 da фъстъци. Те ги произвеждат предимно за собствени нужди, като излишъкът от получената продукция обикновено насочват към местните пазари.

Стопанствата, отглеждащи фъстъци от 10 и повече декара, имат ясно изразен стоков характер. Усилията им са насочени към търсене на пътища за намаляване на разходите за единица продукция и за увеличаване на приходите.

Категорията на стопанствата, отглеждащи фъстъци на площ над 20 да, е най-малобройна. В тази група се включват главно земеделските кооперации и тези семейни стопанства, които разполагат с достатъчно работна сила през критичните периоди на трудово напрежение.

Анализът на сегашното състояние на производството на фъстъци показва, че то не е подготвено да прилага бизнес стратегии, които да повишат конкурентоспособността му. Чрез асоцииране на производителите, преработвателите и другите участници по веригата в клъстера може да се създаде добре организирана система за доставка на ресурси, производство, преработка, дистрибуция и маркетинг на произведената фъстъчена продукция. Клъстерът трябва да разработи политика за привличане на стопанствата, отглеждащи фъстъци, на договорна основа за производството на определено количество и качество на продукцията, при определена изкупна цена. Главното конкурентно предимство на клъстера е формирането на мрежа от устойчиви връзки между участниците в клъстера.

Условия на търсене: Трудностите при продажбите на продукцията, нарастващите изисквания на потребителите и неконтролираният внос увеличават пазарния риск за производителите. От друга страна, настъпват съществени промени в изискванията и търсенето на ядки, в т. ч. и на фъстъци, и на европейския пазар. Промените в търсенето (особено на европейския пазар) променят базата за конкурентност.

Съществуват трайни, нарастващи изисквания за висококачествена, стандартизирана продукция и продукти, и навременни доставки. В близка перспектива се очаква превръщането на този отрасъл във високоспециализиран, експортноориентиран и конкурентен. В резултат ще настъпят промени в производствената система и в модела на маркетинговите дейности.

Сортовете фъстъци, които се отглеждат в страната, са от тип *Валенция*, и, за разлика от останалите типове, притежават ценни хранителни и вкусови качества. По вкусови качества българският сорт *Калина* е стандарт на евро-

пейските фирми, търгуващи с фъстъци за консумация и преработка. Продуктите от фъстъци (фъстъчено масло и др.), произведени от българските сортове, притежават високо качество за разлика от тези, произведени от сортове от група *Виргински*. Създадените у нас сортове от тип *Валенция* са с много предимства по отношение на едрината на семената, окраската, вкуса и химическия състав и могат да удовлетворят напълно изискванията на преработвателите и консуматорите.

Свързани и подкрепящи производства: Бъдещото развитие на производството на фъстъци в страната и проблемът за реализацията на готовата продукция в действителност е въпрос за разработване на клъстерна стратегия и програма за перспективното развитие на този подотрасъл, която да включва интегрирането му с преработвателната индустрия. В програмата трябва да се включат подготовката и необходимите качествени промени във всички основни дейности, функционално свързани с производството.

II. SWOT-анализ на производството на фъстъци

Факторите, които влияят върху изграждането на фъстъчения клъстер са установени чрез SWOT-анализа на производството на фъстъци (табл. 3).

Върху изграждането на фъстъчения клъстер влияние оказват следните групи фактори:

Производствени и технологични фактори: България притежава всички решаващи конкурентни фактори (географско разположение, подходящи климатични и почвени условия, сортове и технологии за механизизирано отглеждане) за ефективно производство на фъстъци. Те осигуряват множеството условия, които са най-важните източници на конкурентно предимство на фъстъчения клъстер. До голяма степен тези благоприятни фактори обясняват защо фъстъците и продуктите от тях могат да се превърнат във важни експортни продукти за страната и ЮЦР.

Създадените сортове фъстъци и специализираните им технологии за отглеждане и прибиране, както и богатият опит на производителите в отглеждането на културата в ЮЦР са подходящ фактор за организиране на съвременно производство на фъстъци. Добрите производствени решения и избор на ефективна комбинация от ресурси осигу-

Таблица 3. SWOT-анализ на фъстъкопроизводството
Table 3. SWOT-analysis of peanut production

Силни страни/Strengths	Слаби страни/Weaknesses
<ul style="list-style-type: none"> • Благоприятни почвени и климатични условия/ Favorable soil and climatic conditions • Достъп до водоизточници/ Access to water sources • Ниски разходи за труд/ Low labor costs • Добра физическа инфраструктура/ Good physical infrastructure • Богати традиции във фъстъкопроизводството/ Extensive experience in production of peanuts • Подкрепа на местната власт/ Support of local authorities • Развита преработвателна индустрия/ Developed processing industry • Възможности за износ за европейския пазар Capabilities for export to European market • Научноизследователски центрове и постижения в областта на фъстъчената култура/Research centers and achievements in the field of peanut crop • Центрове за обучение на кадри/ Centers for training of staff 	<ul style="list-style-type: none"> • Недостатъчни инвестиции в инфраструктура и услуги/Insufficient investment in the infrastructure and services • Различни качества на фъстъчените продукти/ Various quality of peanut products • Липса на информация за отрасъла/ Lack of information for peanut sector • Ниска производителност във фермите/ Low productivity on the farms • Ограничен капацитет на производителите в пазарните стандарти/Limited capacity of producers to market standards • Ниско равнище на механизация на технологичните практики/Low level of mechanization of technology practices • Ограничен достъп на земеделските производители до пазарна и техническа информация/Limited access of farmers to market and technical information • Липса на достъпно дългосрочно финансиране/ Lack of accessible long-term financing • Дълга и неефективна верига на стойността/ Long and inefficient value chain
Възможности/Opportunities	Заплахи/Threats
<ul style="list-style-type: none"> • Регионална политика за подкрепа на създаване на кълъстери/Regional policy to cluster support • Заемане на трайни ниши на европейския пазар/ Occupation of sustainable niche in the European market • Производство и износ на сертифицирани семена/ Production and export of certified seeds • Привличане на инвестиции в преработвателния сектор/Attracting investments in the manufacturing sector 	<ul style="list-style-type: none"> • Нараства конкуренцията на вътрешния пазар/ Increased competition in the domestic market • Ограничени управленски и маркетингови умения на местните инвеститори/Limited managerial and marketing skills to local investors • Недостиг на работна сила/ Shortage of seasonal workers

рват получаването на високи средни добиви и намаляване на производствените разходи на единица продукция. Разработените оригинални български технологии за преработка на фъстъците могат да се използват при производството на разнообразни продукти с висока енергийна стойност.

Страната има уникалния шанс да развие биологично производство на фъстъци и да предлага на европейския пазар биологични продукти на по-високи цени. Поради устойчивостта към болести и неприятели, създадените сортове фъстъци не се третират с химически препарати.

Маркетингови фактори: В тази група фактори се включат - състоянието на пазара; възможностите за експорт; търсенето на нови продукти; потенциалът на пазара; търсенето и предлагането на ядки; създаването на запазени марки фъстъци. Фъстъкопроизводството е изцяло предназначено за пазара. Търсенето на пазара решава въпросите с обема и вида на производството, транспорта, дистрибуцията, времето и мястото на продажба. Производството на фъстъци и продукти от тях може изцяло да се насочи според изискванията и търсенето на местните, регионалните и международните пазари.

Основното конкурентно предимство на нашата страна пред останалите страни производителки на фъстъци е богатата сортова структура. Благоприятните климатични и почвени условия, наличните водоизточници и водоеми за напояване, натрупаният богат производствен опит в отглеждането на културата създават потенциални условия и предпоставки за разширено производство.

Управленски фактори и човешки ресурси: Наличие на специалисти мениджъри, информационна система, комуникации между участниците, специалисти и научен потенциал, възможности за обучение и повишаване на квалификацията. Конкурентоспособността в рамките на клъстера се свързва с повишаването на производителността и ефективното използване на неговите физически и човешки ресурси за производството на продукти, насочени към местните, регионалните и международните пазари. Ключов елемент при създаването на клъстера е равнището на доверие между участниците в него. Това може да се постигне чрез разработване на съвместен проект за изграждането му.

Инвестиционни фактори - условия за инвестиране на съществуващи и нови производства, за реализиране на инвестиционни проекти. Производството на фъстъци е капиталоемко, тъй като изисква специално оборудване – комплексна механизация за отглеждане и прибиране, почистване и преработка. Производството, прибирането на реколтата и съхраняването на продукцията изискват високоспециализирани технически умения. Незадоволителното финансово състояние и ограничените възможности за инвестиране в производството на фъстъци демотивират производителите да го развият в дългосрочен план.

Иновационни фактори: Необходимо е да се разработват нови технологии, машини и оборудване, нови сортове, нови продукти, нововъведения в организацията и управлението на производството. За да успеят, производителите на фъстъци трябва да са предприемчиви при реализиране на кооперирането и интегрирането, с цел повишаване на конкурентоспособността, разширяване на съществуващите и търсене на нови пазари.

Постига се бърз трансфер на научни резултати - нови сортове, технологии, комплекс от машини за отглеждане и прибиране на фъстъците,

нови продукти от фъстъци или с тяхно участие, защото в района съществуват специализирани научноизследователски институти, университети и опитни станции.

Инфраструктурни фактори: Наличие на ресурси; фирми доставчици; финансова инфраструктура – достъп до капитали; сервизно обслужване; транспортна инфраструктура. Решаващи за производството и преработката на фъстъците са добрата транспортна инфраструктура (регионална, национална и международна) и развитите бизнес комуникации.

Нормативно-правни фактори: Национална и регионална политика за изграждане на клъстерите; лобиране на интересите на клъстера; нормативно-правна база.

Стратегически фактори: Налице са водещи и доминиращи производители на пазара; конкурентни предимства; потенциал за развитие. Производството и преработката на фъстъци има голям потенциал за конкурентно развитие. Съществуват големи възможности за развитие на това производство чрез увеличаване на инвестициите и изграждане на фъстъчен клъстер. Увеличените пазарни възможности изискват разработването на политика за подкрепа и насърчаване на това производство. Необходимо е то да стане стабилно, високоспециализирано, с ясна пазарна ориентация за износ. Тъй като за тази продукция няма ограничителни квоти в ЕС, а търсенето непрекъснато нараства, България, като член на ЕС, има уникален шанс да се утвърди отново като водеща страна във фъстъкопроизводството. Страната ни разполага с всички необходими условия, ресурси (производствени, технологични, технически и трудови) и фактори, за да стане един от големите производители и износители на фъстъци и продукти от тях в цяла Европа.

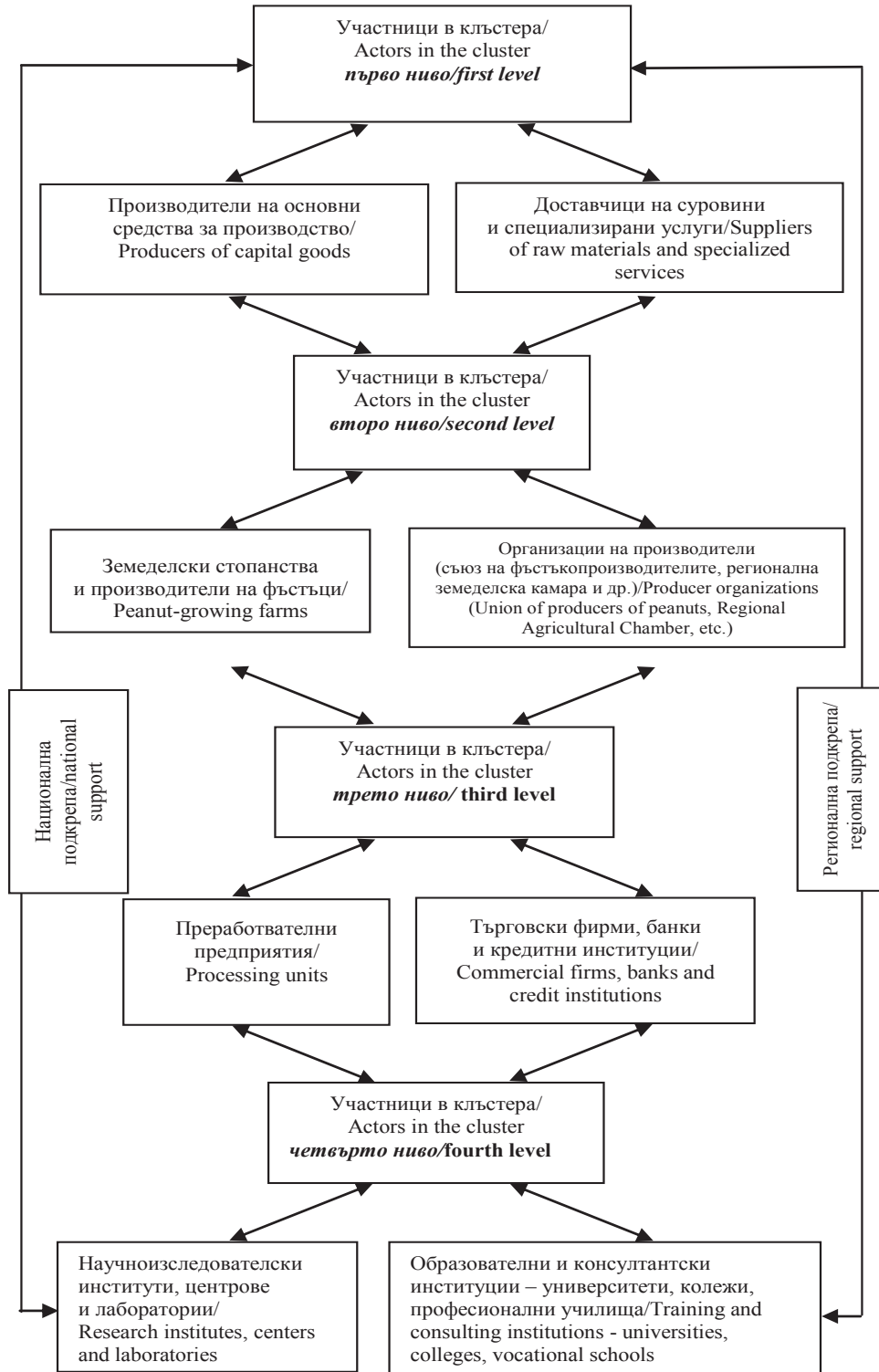
Всеки един от посочените фактори има своето положително значение в общото взаимодействие и крайната цел – изграждане на клъстер за осигуряване на конкурентоспособно производство на фъстъци и продукти от тях.

Проектен модел за изграждане на фъстъчен регионален клъстер

При създаването на клъстера трябва да се съгласуват интересите на участниците, като

се осигурят условия за вертикална интеграция, която да свързва материално-техническото, ресурсното осигуряване и сервисното обслужване с производството, преработката и реализация-

та на фъстъците и продуктите от тях. Целта на обединяването е снижаването на риска, свързан с производството и неговата зависимост от природно-климатичните условия, несигурността на

Фиг. 2. Проектен модел на регионален фъстъчен кълъстер
Fig. 2. Design model of a Regional Peanut Cluster

пазара на фъстъци, диктатът на търговците и преработвателните фирми, необходимостта от повишаване на конкурентоспособността на производството.

Заклучение

- До 2000 г. България беше водеща страна в производството на фъстъци в Европа. През последните 10 години площите и производството на фъстъци се свиха до минимални размери, което създаде криза в това производство. Причините са много и от различен характер. Главните са: големият и неконтролируем внос на фъстъци от Китай и страните на Африка и Америка на значително по-ниски цени от местните фъстъци; силно ограничените финансови възможности на производителите за закупуване на основни производствени ресурси - семена, торове, препарати за растителна защита, вода за напояване; нерентабилно използване на земеделската техника, поради маломерните площи от 5-10 да, което затруднява изграждането на подходящи сеитбообръщения, влагането на капитали за подобряване на почвеното плодородие и повишаване на добивите; голям брой прекупвачи и некоректни търговци, които изкупуват суровината на почти критична за производителя цена. Въпреки влошеното икономическо състояние на фъстъкопроизводството за периода 2000-2009 г., България остава основен производител на фъстъци в Европа, като заема 95% от площите с фъстъци и осигурява 77% от производството.

- Един от пътищата за възстановяването на интереса и възраждането на производството на фъстъци в страната е изборът на клъстер като съвременна форма за организация и управление на фъстъчения сектор. На регионално ниво необходимостта от изграждането му се обяснява с общата платформа на интереси за коопериране между производители, преработватели и търговци на фъстъци, от една страна, и от друга – изследователските организации, университетите и финансовите институции в ЮЦР.

- Главните предпоставки за изграждане на фъстъчения клъстер са: наличие на производители и преработватели на фъстъци; наличие на конкурентни предимства на фъстъкопроизводството; географска концентрация и специализация; научноизследователски потенциал; добра

транспортна инфраструктура на ЮЦР и улеснен достъп между участниците в клъстера. От друга страна, благоприятно влияние оказват главните групи фактори: производствени и технологични, маркетингови, инвестиционни, иновационни, инфраструктурни, нормативно-правни и стратегически, които позволяват организиране на съвременно производство на фъстъци; провеждане на единна ценова и маркетингова политика; внедряване на нови технологии в производството и реализацията на готовата продукция на пазара. Всеки един от тези фактори съдейства за крайната цел - изграждане на клъстер, добро взаимодействие между участниците за развитие на конкурентоспособно производство на фъстъци и продукти от тях.

- С предложения проектен модел за изграждане на регионален фъстъчен клъстер се цели повишаването на конкурентоспособността и снижаването на риска на производството, и ограничаване неговата зависимост от природно-климатичните условия, несигурността на пазара на фъстъци, диктата на търговците и преработвателните фирми.

ЛИТЕРАТУРА

Бенчева, Н. 2011. Регионални клъстери за повишаване на ефективността и конкурентоспособността на аграрното производство. Академично издателство на Аграрен университет.

Бенчева, Н. 2009. Политика на изграждане на конкурентни регионални клъстери, КИА, том VI, 17–29.

Бенчева, Н., С. Георгиев. 1997. Състояние и перспективи на фъстъченото производство в България. „Икономика, организация и управление на селското стопанство“, XXXXII, 7–8, 43–48.

Георгиев, С. 1992. Производство на фъстъци. Изд. „Авлига“, Хасково.

Георгиев, С., Н. Бенчева. 2007. Фъстъци, Сортове, технология, икономика. Изд. „ИК Алеко“, Пловдив.

Георгиев, С., Н. Бенчева. 2011. Регионален клъстер по фъстъците, Теория, методология, практика. Академично издателство на Аграрен университет.

Porter, M. 1998. Clusters and Competition, in: On Competition, Harvard, Business School Press, Cambridge.

Национална стратегия за регионално развитие на република България за периода 2005-2015, <http://www.europe.bg/htmls/page.php?category=264&id=2231&page=19>

Национална стратегическа референтна рамка за периода 2007-2013 г., <http://www.europe.bg/htmls/page.php?category=207&id=7119>

Регионален план за развитие на Южен централен район за планиране за периода 2007-2013, http://new.plovdiv.bg/files/OPR_END.pdf

Evaluation of the Conditions and Factors for The Development of a Regional Peanut Cluster

N. BENCHEVA, ST. GEORGIEV
Agricultural University - Plovdiv

(Summary)

The main objectives of the study presented in the article are: analyzing the state of peanut production and opportunities for converting it into a competitive sector; assessing the conditions, assumptions and factors for the development of a regional peanut agro-cluster and proposing a design model for the South Central Region.

Diverse methods for collecting and processing information have been used in the research regarding cultivated areas, production, average yields and market prices from FAO statistics database, the Ministry of Agriculture and Food, „Agristatistics” and regional agricultural offices. Information concerning resources expenditure - seeds, fertilizers, chemicals, irrigation water, manual and mechanized labor, fuel, as well as revenue and profit per unit area per kg - has been computed on the basis of data collected from questionnaire feedback provided by 235 peanut-growing farms.

It has been estimated that by 2000, Bulgaria used to be a leading country in the peanut production in Europe. Over the past 10 years, the peanut-growing areas and production have been heavily reduced to the critical level, which caused crisis in this industry. The main reasons for the latter are: large and uncontrollable import of peanuts from China and countries in Africa and America at significantly lower prices than those of the locally grown peanuts; very limited financial capacity of farmers to purchase production resources - seeds, fertilizers and others. Moreover, due to small-sized area

of 5 - 10 da, agricultural machinery is used unprofitably, which impedes both the construction of appropriate crop rotations and the investments aimed at improving soil fertility and yield increase. Last but not least, this is the large number of resellers and small traders who purchase peanuts at prices lower than production cost. The main conclusion is that in order to convert peanut production into a competitive industry, it is essential to move on to a new and better form of governance and organization, such as the cluster framework.

It has been proven that the main prerequisites for the peanut cluster development are present: availability of producers and processors of peanuts, availability of competitive advantages for peanut production, geographic concentration and specialization, research potential, good transport infrastructure in the South Central region and easy communication among cluster participants. On the other hand, a favourable impact is exerted by the main groups of factors, such as: production and technology, marketing, investments, innovation, infrastructure, legislation and strategy that enable the organization of modern production of peanuts, implementation of a single pricing and marketing policy, introduction of new technologies in production and marketing the finished products. Each of these factors contributes to the ultimate goal - building a cluster with a good interaction among participants, directed to the development of competitive peanut production and products.

A design model for building a regional peanut cluster in the South Central region has been proposed. **The aim** is to increase competitiveness and reduce the risk of production, to limit the dependence on natural and climatic conditions, to avoid the uncertainty of peanut market, as well as the dictate imposed by traders and processing companies. The design structure of the cluster model is built on four levels allowing participation of all stakeholders in the sector dealing with production, processing and marketing of peanuts.

Key words: regional clusters of peanuts, SWOT analysis, conditions, factors, prerequisites, competitiveness

Статията е постъпила в редакцията на 11.X.2011 г.